

Dr. sc. Ivan ZOVKO, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru
ivan.zovko@pf.sum.ba

UDK: 343.222 : 347.19
Primljeno: 30. ožujka 2022.
Prihvaćen 19. travnja 2022.
Pregledni znanstveni rad

KAZNENA ODGOVORNOST PRAVNIH OSOBA

Sažetak: U suvremeno doba sve se više pravne osobe pojavljuju kao aktivni počinitelji različitih kaznenih djela, najčešće onih kojima je motiv stjecanje financijske dobiti. Posve je jasno da su pravne osobe nositelji pravnog subjektiviteta, koji je različit od subjektiviteta fizičkih osoba, te se stoga postavlja i pitanje vrste i oblika kaznene odgovornosti pravnih osoba, te fizičkih osoba koje djeluju unutar pravnih osoba. U radu se posebno analiziraju slijedeća pitanja povezana sa kaznenom odgovornosti pravne osobe: kaznena odgovornost i granice odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo, pojam odgovorne osobe, odgovornost pravne osobe za pokušaj, pravna osoba u stečaju te prestanak rada pravne osobe.

Ključne riječi: kaznena odgovornost, pravna osoba, oblici krivnje, odgovorna osoba, granice odgovornosti, sustav sankcija, mjere sigurnosti, imovina.

1. Uvod

Predmet članka je nedovoljno obrađena materija kaznene odgovornosti pravnih osoba. Stupanjem na snagu Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine, a potom i entitetskih zakona, u naše kazneno zakonodavstvo uvedena je odgovornost pravnih osoba za kaznena djela. Time se naše kazneno zakonodavstvo uvrstilo u značajan broj država u čijim je pravnim propisima predviđena odgovornost pravnih osoba za kaznena djela u skladu s brojnim dokumentima Vijeće Europe, Europske unije i Ujedinjenih naroda, kojima se od država članica zahtjeva ili im se preporučuje uvođenje odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela. Posebno je značajna Konvencija za zaštitu financijskih interesa Europskih zajednica koju su 27. srpnja 1995. godine potpisale države članice Europske unije, kojom su propisane obveze država članica prema kaznenom djelu prijevare na štetu proračunskih sredstava Zajednice. Međutim, države članice smatrale su da inkriminiranje i sankcioniranje prijevare ne osigurava potrebnu zaštitu financijskim interesima Zajednice jer postoje i drugi oblici kriminaliteta kao što su korupcija, pranje novca i kriminalitet pravnih osoba kojima se oštećuju ili ugrožavaju proračunska sredstva Zajednice, a države članice ih ne inkriminiraju na odgovarajući način. Stoga su ubrzo nakon donošenja Konvencije donijele 1996. godine njezin Prvi protokol o korupciji među nacionalnim i europskim službenicima¹, a 1997. godine i Drugi protokol o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba i pranju novca.²

Danas postoji opći konsenzus da je sudioništvo pravnih osoba u počinjenju kaznenih djela sve veći, posebice u području gospodarskog, organiziranog i financijskog kriminaliteta. Nadalje pravne osobe koje legalno obavljaju određenu gospodarsku djelatnost,

¹ Protocol drawn up on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union to the Convention on the protection of the Communities financial interests , 1996., 2. - 10.

² Second Protocol, drawn up on the basis of Article K. 3 of the treaty on European Union, to the Convention on the protection of the European Communities financial interests, 1997., 12. – 22.

danas su najčešći počinitelji gospodarskog kriminaliteta.³ U ozračju globalizacije i internacionalizacije ljudskih aktivnosti, mogućnosti sudjelovanja pravnih osoba u realiziranju zločinačkih aktivnosti u pravilu su mnogostruke. Poznata je činjenica postojanja fiktivnih firmi i crnih fondova za potrebe financiranja raznih društvenih i političkih događaja. Kriminalitet pravnih osoba uključuje uključuje kaznena djela počinjena s ciljem sjecanja financijske ili druge materijalne koristi. Često se radi se o kriminalitetu počinjenom od strane pojedinaca koji pripadaju tzv. korporacijskoj eliti, primarno motiviranom stjecanjem profita i korporacijske moći. Pojedinci koji na nezakonit način ostvaruju dobit za sebe i svoju korporaciju, stručnjaci su koji raspoložu različitim znanjima i vještinama, pa se može zaključiti da je riječ o najracionalnijem i najprofesionalnijem pojavnom obliku kriminalnih aktivnosti.⁴ Razlog raširenosti gospodarskog kriminaliteta pravnih osoba je u tome, što je pretpostavka za počinjenje bilo kojeg oblika gospodarskog kriminaliteta pristup aktivnostima ili postojanje različitih mogućnosti, koje se može primjereno iskoristiti za ostvarivanje nezakonite dobiti kroz gospodarske aktivnosti.⁵ Osim prigodno organiziranog kriminaliteta legalnih poduzeća, pravne osobe osnivaju i zločinačke organizacije, tj. kada više pravnih osoba sudjeluje u počinjenju teških kaznenih djela.⁶ Iz tog razloga, potrebno je razlikovati oblike kaznene odgovornosti pravnih osoba.

Kaznena odgovornost u suvremenom kaznenom pravu se po pravilu, zasniva na subjektivnoj odgovornosti, tj. na krivnji koja se mora utvrđivati u svakom konkretnom slučaju. Međutim, postoje i slučajevi gdje je dozvoljena objektivna kaznena odgovornost, tj. odgovornost na osnovu prouzrokovane posljedice kaznenog djela. Tako je jedan od posebnih slučajeva objektivne kaznene odgovornosti i odgovornost pravnih osoba. U pravnoj teoriji se također razmatra pitanje postojanja kaznene odgovornosti kolektivnih tijela upravljanja. Postojanje kolektivnih tijela odlučivanja u raznim oblastima društvenog života i mogućnost njihovog činjenja kaznenih djela posebno u oblasti službene dužnosti ili gospodarskog poslovanja u pravnoj teoriji je nametnulo potrebu razmotranja mogućnosti utvrđivanja kaznene odgovornosti kolektivnih tijela, upravnih ili nadzornih odbora, raznih povjerenstava i drugih. Ova se vrsta odgovornosti može može posmatrati u dva oblika:

- a) odgovornost kolektivnog tijela kao cjeline
- b) odgovornost osobe za rad u kolektivnom tijelu.

Prvi oblik odgovornosti postoji samo za donošenje nezakonite odluke, ali se i ovdje kao i kod odgovornosti pravne osobe javljaju dva problema, prvi, u vezi s utvrđivanjem psihičkog odnosa - krivnje takvog tijela prema počinjenom kaznenom djelu, i drugi, sa primjenom kaznenih sankcija. Drugi oblik odgovornosti predstavlja subjektivnu odgovornost svakog člana kolektivnog tijela za svoje propuste ili činjenja u radu tog tijela pri njegovom nezakonitom postupanju.⁷

³ Gunter, H., Europäische Entwicklung bei dre strafrechtlichen Verantwortlichkeit von Wirtschaftsunternehmen und deren Führungskräften, Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht, 2001., str. 22.

⁴ Kurtović, A., Suzbijanje kriminalne djelatnosti pravnih osoba kao oblika organiziranog kriminaliteta, Kriminalističke teme, Sarajevo, br. 3.- 4., 2003., str. 339.

⁵ Đurđević, Z., Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 2003., str. 722.

⁶ Detaljnije o tome vidi u: Đurđević, Z., op. cit. str.723. - 725.

⁷ Petrović, B., Jovašević, D., Krivično/Kazneno pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2005., str. 221.

2. Pojam odgovorne osobe

Odgovorna osoba uvijek je fizička osoba, koja zastupa pravnu osobu ili joj je povjerenom obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe. Tako je po našem kaznenom pravu odgovorna osoba ona osoba u gospodarskom društvu ili u drugom pravnom društvu kojem je s obzirom na njegovu funkciju ili na osnovu posebnog ovlaštenja povjeren određen krug poslova koji se odnose na primjenu zakona ili propisa donesениh na osnovu zakona, ili općeg akta gospodarskog društva ili druge pravne osobe u upravljanju i rukovanju imovinom, ili se odnose na rukovođenje proizvodnim ili nekim drugim gospodarskim procesom ili na nadzor nad njima. Odgovornom osobom smatra se i službena osoba u smislu članka 1. Kaznenog zakona BiH kada su u pitanju radnje kod kojih je kao počinitelj označena službena osoba, a nisu propisane kao kazneno djelo odredbama glave o kaznenim djelima protiv službene i druge odgovorne dužnosti, ili odredbama o kaznenim djelima koje počini službena osoba propisana u nekoj drugoj glavi ovog zakona ili drugim zakonima BiH.⁸

3. Odgovornost pravnih osoba za kaznena djela

Odgovornost pravne osobe za kaznena djela u kaznenom pravu BiH je predviđena u posebnoj glavi, i to čl. 122. - 144. Kaznenog zakona BiH, čl. 126. - 148. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 126. - 148. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH i čl. 124. - 146. Kaznenog zakona RS. Kao pravna osoba u smislu čl. 1. st. 15. Kaznenog zakona BiH smatra se: Bosna i Hercegovina, Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko Distrikt BiH, županija, grad, općina, mjesna zajednica, svaki organizirani oblik gospodarskog društva i svi oblici povezivanja gospodarskih društava, ustanove, institucije za vršenje kreditnih i drugih bankarskih poslova, za osiguranje imovine i osoba kao i druge financijske institucije, fond, političke organizacije i udruženja građana i drugi oblici udruživanja koji mogu sticati sredstva i koristiti ih na isti način kao i svaka druga institucija ili tijelo koje ostvaruje i koristi sredstva i kojem je zakonom priznato svojstvo pravne osobe. Kao gospodarsko društvo u smislu čl. 1. st. 16. Kaznenog zakona BiH smatraju se korporacija, poduzeće, firma, partnerstvo i svaki organizirani oblik registriran za obavljanje gospodarske djelatnosti. Od navedenih pravnih osoba od kaznene odgovornosti su izuzete sljedeće pravne osobe: Bosna i Hercegovina, Federacija BiH, Brčko Distrikt BiH, Republika Srpska, županija, grad, općina i mjesna zajednica.

Ovim je zakonskim rješenjima predviđena kaznena odgovornost domaće i strane pravne osobe za kazneno djelo počinjeno na teritoriju BiH, a koje je neposredni počinitelj učinio u ime, za račun ili u korist te pravne osobe. Domaća pravna osoba odgovara za kazneno djelo počinjeno izvan BiH, a koje je poduzeto protiv strane države, stranih državljana ili stranih pravnih osoba. Strana pravna osoba odgovara pod određenim uvjetima, ukoliko ima sjedište na teritoriju BiH, a u njoj obavlja svoju djelatnost čak i ako je djelo počinjeno izvan BiH, a protiv BiH ili njenih državljana ili domaćih pravnih osoba.

Pravna osoba je kazneno odgovorna za kazneno djelo koje je počinila fizička osoba u ime, za račun ili u korist pravne osobe pod sljedećim uvjetima:

a) kada smisao počinjenog kaznenog djela proizilazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe

⁸ Kazneni zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br: 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06 32/07, 08/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21.

b) kada su rukovodeća ili nadzorna tijela pravne osobe uticali na počinitelja djela ili mu omogućili da počini kazneno djelo

c) kada pravna osoba raspolaže sa protupravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale kaznenim djelom

d) kada su rukovodeća ili nadzorna tijela pravne osobe propustili dežurni nadzor nad zakonitošću rada radnika.⁹

Za počinjeno kazneno djelo pravna osoba odgovara i u slučaju kada neposredni počinitelj nije kazneno odgovoran za počinjeno kazneno djelo. Kaznena odgovornost pravne osobe ne isključuje kaznenu odgovornost fizičkih osoba odnosno odgovornih osoba za počinjeno kazneno djelo. To znači da kaznena odgovornost neposrednog počinitelja nije od uticaja na postojanje i stupanj odgovornosti pravne osobe. Dakle, pravna osoba odgovara samostalno za počinjeno kazneno djelo. Kada u pravnoj osobi nema drugih fizičkih osoba osim neposrednog počinitelja djela ili drugih tijela koji su mogli usmjeravati ili nadzirati počinitelja, onda pravna osoba odgovara za počinjeno djelo u granicama odgovornosti neposrednog počinitelja. Tada se odgovornost pravne i fizičke osobe podudaraju. Za kazneno djelo počinjeno iz nehaja, pravna osoba kazneno odgovara, ali se fakultativno može blaže kazniti. Pravna osoba u stečajnom postupku također je kazneno odgovorna za kazneno djelo, bez obzira je li kazneno djelo počinjeno prije početka stečajnog postupka ili u međuvremenu, te se u tom slučaju takvoj pravnoj osobi ne izriče kazna, već samo mjera sigurnosti oduzimanja predmeta ili mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom.¹⁰

Već je rečeno da se kumulativno moraju ispuniti dva uvjeta da bi postojala odgovornost pravne osobe za kazneno djelo. Prvi se odnosi na djelovanje počinitelja i obilježja tog djelovanja, a drugi na djelovanje rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe. Dakle, kod prvog uvjeta, moraju postojati okolnosti koje kazneno djelo počinitelja vezuju za pravnu osobu i to tako da se učinci radnji prepisuju pravnoj osobi. Radi se o ovlaštenju počinitelja da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Ovlaštenja mogu proizilaziti iz zakona ili drugog pravnog propisa, uključujući i propise pravne osobe, iz pojedinačnog akta pravne osobe odnosno njezinih upravljačkih tijela ili ugovora zaključenog između počinitelja i pravne osobe. Počinitelj kaznenog djela za koje pravna osoba može biti proglašena odgovornom ne mora biti osoba koja ima neku od rukovodećih pozicija u pravnoj osobi, ne mora biti ni član pravne osobe. Potrebno je da je počinitelj kazneno djelo počinio postupajući po nekom pravnom osnovu u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Taj uvjet će biti ispunjen i onda kada radnja počinitelja predstavlja i zloupotrebu danih ovlaštenja, te njihovo prekoračenje. Drugi uvjet odnosi se na doprinos rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe počinjenju kaznenog djela. Tijela koja imaju ovlaštenja predstavljati pravnu osobu i donositi odluke su određena zakonom ili drugim propisom, uključujući i propise pravne osobe. Naglasiti je da se tim tijelima mogu smatrati i one strukture u pravnoj osobi koje stvarno i praktično vode poslove pravne osobe i usmjeravaju njeno djelovanje.

4. Granice odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo

Iako Kazneni zakon BiH odgovornost pravne osobe za kazneno djelo vezuje uz ostvarenje kaznenog djela od strane počinitelja - fizičke osobe, zakon tu odgovornost ne

⁹ Kazneni zakon BiH, čl. 124.

¹⁰ Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A., Krivično pravo I., Uvod u krivično pravo, krivično djelo i krivnja, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015. str. 253.

uvjetuje utvrđivanjem krivnje počinitelja za to kazneno djelo. Naime, Kazneni zakon BiH, u čl. 125. st. 1.¹¹ propisuje da je uz uvjete iz čl. 124. tog zakona, pravna osoba odgovorna za kazneno djelo i kada počinitelj za kazneno djelo nije kriv. Ukoliko postoji neki od osnova za isključenje krivnje počinitelja kaznenog djela počinjenog u ime, za račun ili u korist pravne osobe (npr. neuračunljivost ili neka od zabluda), to nije zapreka za utvrđivanje odgovornosti pravne osobe za počinjeno kazneno djelo, ako su ispunjeni uvjeti propisani u čl. 124. Kaznenog zakona BiH.

Slijedom, odredbe čl. 375. st. 2. ZKP BiH,¹² protiv pravne osobe može se voditi kazneni postupak i ustanoviti njena odgovornost za kazneno djelo, i onda kada protiv počinitelja kazneni postupak nije moguće pokrenuti, odnosno voditi iz zakonom propisanih razloga, ili ako je protiv pravne osobe kazneni postupak već proveden. Ti razlozi su: smrt počinitelja, duševno oboljenje počinitelja nakon počinjenog kaznenog djela uslijed kojeg nije sposoban sudjelovati u postupku, amnestija, pomilovanje i imunitet.¹³ Pošto se stvarnom smetnjom za pokretanje kaznenog postupka može smatrati i nepostojanje dokaza za osnovanu sumnju da je točno određena osoba počinitelj kaznenog djela, za čije počinjenje postoji dovoljno dokaza, moguće je podnijeti optužnicu protiv pravne osobe za kazneno djelo neutvrđenog počinitelja, i nakon provedenog postupka, donijeti presudu kojom će pravna osoba biti proglašena odgovornom za to kazneno djelo. U tom slučaju, činjenični osnov optužnice odnosno presude mora sadržavati i činjenice i okolnosti iz kojih proizilaze zakonska obilježja kaznenog djela tog neidentificiranog počinitelja kaznenog djela počinjenog u ime, za račun ili u korist pravne osobe, te činjenice i okolnosti iz kojih proizilazi određeni zakonom propisani oblik doprinosa pravne osobe počinjenju kaznenog djela od strane tog počinitelja.

Kao što je već rečeno, odredbom čl. 125. st. 2. Kaznenog zakona BiH propisano je da odgovornost pravne osobe za kazneno djelo ne isključuje krivnju fizičkih osoba odnosno odgovornih osoba za počinjeno kazneno djelo. Odgovornost pravne osobe za kazneno djelo, dakle, ne isključuje:

a) krivnju fizičke osobe koja je počinitelju kaznenog djela može pripisati za ponašanje za koje odgovara pravna osoba

b) krivnju odgovorne osobe u rukovodećim ili nadzornim tijelima pravne osobe koja je svojim radnjama, preduzetim u okviru djelovanja rukovodećeg ili nadzornog tijela pravne osobe kojim je ostvaren doprinos tih tijela pravne osobe počinjenju kaznenog djela, ostvarile obilježje određenog kaznenog djela.

Odredbom čl. 153. st. 3. Kaznenog zakona BiH¹⁴ propisano je, da za kaznena djela počinjena iz nehaja pravna osoba može biti odgovorna pod uvjetima iz čl. 124. točke d) ovog zakona, te da se u tom slučaju pravna osoba može blaže kazniti (fakultativni osnov za ublažavanje kazne pravnoj osobi). Iz ove odrebe se može zaključiti da ostali oblici doprinosa rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe, propisani u točkama

¹¹ Istovjetnu odredbu sadrži čl. 129. st. 1 Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 128. st. 1. Kaznenog zakona Republike Srpske, i čl. 129. st. 1. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

¹² Istovjetnu odredbu sadrži čl. 396. st. 2. Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH, čl. 398. st. 2. Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske, i čl. 375 st. 2. Zakona o kaznenom postupku Brčko Distrikta BiH.

¹³ Zakon o kaznenom postupku BiH, Službeni glasnik BiH, br: 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18.

¹⁴ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 129. st. 3. Kaznenog zakon Federacije BiH. čl. 128. st. 3. Kaznenog zakona Republike Srpske, i čl. 129. st. 3. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

a) – c) čl. 124. ovog zakona, s obzirom na svoju sadržinu, pretpostavljaju umišljajnu djelatnost počinitelja.

Odredbom čl. 125. st. 4. Kaznenog zakona BiH,¹⁵ propisano je, da kada u pravnoj osobi osim počinitelja nema druge osobe ili tijela koji bi mogli usmjeravati ili nadzirati počinitelja, pravna osoba odgovara za počinjeno kazneno djelo u granicama počiniteljeve odgovornosti. Odredba se odnosi na odgovornost dvije vrste pravnih osoba:

a) pravnih osoba koje u svom članstvu nemaju druge osobe osim počinitelja

b) pravnih osoba koje u svom članstvu imaju i druge osobe osim počinitelja, ali nemaju tijelo personalno različito od počinitelja koje bi moglo usmjeravati ili nadzirati počinitelja.

Ako je riječ o jednoj od ove dvije vrste pravnih osoba, pravna osoba odgovara za počinjeno kazneno djelo u ime, za račun ili u korist pravne osobe, u granicama počiniteljeve odgovornosti. To znači, ako je iz nekog razloga, isključena krivnja počinitelja, isključena je i odgovornost pravne osobe za kazneno djelo počinitelja. Kod ove dvije vrste pravnih osoba postoji potpuno personalno preklapanje počinitelja i pravne osobe odnosno počinitelja i rukovodećih i nadzornih tijela, pa nije moguće odgovornost pravne osobe posmatrati odvojeno od počiniteljeve odgovornosti, niti se za utvrđivanje odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo traži utvrđivanje nekog od oblika doprinosa pravne osobe počinjenju kaznenog djela koji su propisani u točkama a) – d) čl. 124. Kaznenog zakona BiH.¹⁶

Ovakvo rješenje predstavlja odstupanje od modela limitirane - izvedene odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo i predstavlja model ekstremne izvedene odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo. Ovo stoga, što se odgovornost pravne osobe za kazneno djelo ne vezuje uz protivpravno ostvarenje zakonskih obilježja određenog kaznenog djela od strane fizičke osobe kao počinitelja, nego i uz postojanje granice počiniteljeve kaznene odgovornosti. S obzirom da postoji potpuno personalno preklapanje počinitelja i pravne osobe, odnosno počinitelja i rukovodećih i nadzornih tijela pravne osobe, nije moguće doprinos pravne osobe počinjenju kaznenog djela utvrđivati odvojeno od radnji počinitelja kojima je protivpravno ostvario obilježja kaznenog djela.

4.1. Je li odgovorna osoba uvijek ona fizička osoba koja je odgovornom proglašena zakonom, aktom o osnivanju ili odlukom tijela upravljanja pravne osobe?

Odgovorna osoba ne mora biti nužno ona osoba koja je kao odgovorna određena zakonom, aktom o osnivanju ili odlukom tijela upravljanja pravne osobe. Česta je praksa da pravne osobe u aktu o osnivanju odrede kao odgovornu osobu onu fizičku osobu koja zbog prirode posla koji obavlja ne može biti odgovorna osoba. Slijedeći nedostatak utvrđivanja odgovorne osobe sastoji se u tome, da se na taj način unaprijed i najčešće planirano prikriva stvarna odgovornost osobe s čijim se odlukama i postupcima identifikira pravna osoba (teorija identifikacije). Po teoriji identifikacije, u postupku bi sud morao utvrditi je li osoba koja je u aktu o osnivanju ili drugom izvoru uistinu ona osoba čije djelovanje proizvodi pravne učinke za pravnu osobu i da li se s njezinim radnjama i propustima pravna osoba može identifikirati. Ako bi odgovor na to pitanje bio negativan, sud bi morao utvrditi koja od fizičkih osoba u najvećoj mjeri odgovara kriterijima modela identifikacije. Stoga sud u svakom pojedinom slučaju mora utvrditi odgovornu

¹⁵ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 129. st. 4. Kaznenog zakona FBiH, čl. 128. st. 4. Kaznenog zakona RS, i čl. 129. st. 4. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

¹⁶ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica, Projekt „Jačanje tužiteljskih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa,“ Sarajevo, 2012. str. 40.

osobu, i to na temelju okolnosti kao što su organizacija pravne osobe, struktura donošenja odluka te vrste i težina počinjenog kaznenog djela.¹⁷

Prema tome, odgovorna osoba ne mora uvijek biti ona fizička osoba kojoj je ovlaštenje određeno formalnim pisanim propisom. To podrazumjeva da se kod utvrđivanja odgovorne osobe u pravnoj osobi uvijek primjenjuju materijalni, a ne formalni kriteriji.

4.2. Jesu li odgovorne osobe samo fizičke osobe na rukovodećim funkcijama u pravnoj osobi ili to mogu biti i ostale fizičke osobe pod uvjetom da im je povjeren određen djelokrug poslova ili područja djelovanja pravne osobe?

U međunarodnom i poredbenom pravu, u većini izvora odgovorna je osoba određena kao vodeća osoba (leading person). Vodeća uloga u obavljanju poslova temelji se na:

- a) pravu na zastupanje pravne osobe
- b) ovlasti za donošenje odluka u ime pravne osobe
- c) ovlasti za obavljanje nadzora unutar pravne osobe.

U domaćem kaznenom pravu navedeni je koncept „vodeće osobe“ relativiziran i proširen na način da je pridodana i tzv. „povjerena funkcija“ ili „model delegacije“, zbog čega naš model nije model čiste identifikacije već je izvjesna kombinacija modela identifikacije i modela delegacije. To je kriminalno - politički utemeljeno, jer inzistiranje na čistom modelu identifikacije koji je u svojoj osnovi vrlo restriktivan, može u praksi dovesti do toga da odgovornom osobom bude proglašena osoba koja je svoje ovlasti u međuvremenu ustupila (delegirala) nekoj drugoj osobi koja može, ali i ne mora biti radnik iste pravne osobe.¹⁸ Prema tome, u iznimnim slučajevima, odgovornima mogu biti proglašene i one osobe kojima su ove ovlasti povjerene od strane primarno odgovornih osoba. Ni u kojem slučaju nema osnove odgovornom proglasiti osobu koja obavlja čisto tehničku funkciju u pravnoj osobi. To su uvijek osobe koje na određeni način predstavljaju pravnu osobu.¹⁹

5. Odgovornost pravne osobe za pokušaj

Iz odredbe čl. 127. st.1. Kaznog zakona BiH²⁰ proizilazi da će pravna osoba biti odgovorna za pokušaj kaznenog djela ako su istovremeno ispunjeni slijedeći uvjeti:

- a) počinitelj je s umišljajem započeo počinjenje kaznenog djela u ime, za račun ili u korist pravne osobe, ali ga nije dovršio
- b) počinitelj je s umišljajem pokušao počinjenje kaznenog djela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna ili drugog kaznenog djela za koje zakon izričito propisuje kažnjavanje i za pokušaj
- c) postoji jedan ili više u točkama a) – d) čl. 124. Kaznenog zakona BiH, zahtjeva-nih oblika doprinosa rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe počinjenju kaznenog djela.

¹⁷ Derenčinović, D., Sedam pitanja u vezi s utvrđivanjem pojma „odgovorne osobe“ u hrvatskom kaznenom pravu i sudskoj praksi, Pravo i porezi, br. 9., Zagreb., str. 4.

¹⁸ Detaljnije o tome vidi u: Novoselec, P., Krug fizičkih osoba za čija kaznena djela odgovara pravna osoba, Zagreb, 1999. str. 719.

¹⁹ Derenčinović, D., op. cit. str. 5. - 6.

²⁰ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 131. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 130. st. 1. Kaznenog zakona Republike Srpske, i čl. 131. st. 1. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

Odredbom čl. 127. st. 2. Kaznenog zakona BiH²¹ ovog članka propisano je da se pravna osoba za pokušaj kažnjava kaznom propisanom za dovršeno kaznenog djelo, a može se i blaže kazniti. Prema tome, propisano je isto pravilo kao i za počinitelja kaznenog djela. Međutim, to ne znači da se počinitelj i pravna osoba svakom konkretnom slučaju moraju kazniti na isti način. Moguće je, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, za pokušaj kaznenog djela počinitelja kazniti kaznom propisanom za dovršeno kazneno djelo, a pravu osobu blaže kazniti i obrnuto.

Odredbom čl. 127. st. 3. Kaznenog zakona BiH²² propisano je da se pravna osoba može osloboditi kazne, ako su rukovodeća ili nadzorna tijela spriječila počinitelja dovršenje započetog kaznenog djela. Osnov za oslobodenje pravne osobe od kazne postojat će samo ako su rukovodeća ili nadzorna tijela pravne osobe dobrovoljno spriječili počinitelja u počinjenju kaznenog djela. Ukoliko se radi o nesvršenom pokušaju kaznenog djela, sprječavanje počinitelja u dovršenju započetog kaznenog djela sastojat će se u radnji rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe kojima se počinitelj sprječava da dovrši započetu radnju počinjenja kaznenog djela. Ukoliko se radi o svršenom pokušaju kaznenog djela, sprječavanje počinitelja da dovrši kazneno djelo sastojat će se u radnjama rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe kojom se sprječava nastupanje posljedice kaznenog djela.²³

6. Prava osoba u stečaju

Pravna osoba u stečaju može biti odgovorna za kazneno djelo bez obzira je li kazneno djelo počinjeno prije početka stečajnog postupka ili u međuvremenu, ali se pravnoj osobi u stečaju ne izriče kazna, već se izriče mjera sigurnosti oduzimanja predmeta ili se oduzima imovinska korist pribavljena kaznenim djelom.²⁴ Naime, pravna osoba koja se nalazi pred stečajem još uvijek postoji. Ona prestaje postojati tek po upisu u registar rješenja o zaključivanju stečajnog postupka. Prema tome, i protiv pravne osobe u stečaju može se pokrenuti i voditi kazneni postupak i ona može biti proglašena odgovornom za kazneno djelo. Međutim, pravnoj osobi u stečaju, kako se ne bi umanjila njena stečajna masa, ne može se izreći kazna. Pravnoj osobi u stečaju može se izreći samo mjera sigurnosti oduzimanja predmeta te mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom. Prema odredbi čl. 376. Zakona o kaznenom postupku BiH, ako je prema pravnoj osobi otvoren stečajni postupak, tužitelj može iz razloga svrsishodnosti odlučiti da protiv te pravne osobe ne zahtjeva pokretanje kaznenog postupka, iako postoji dovoljno dokaza za osnovanu sumnju o odgovornosti te pravne osobe za kazneno djelo. Takva odluka tužitelja se može očekivati posebno kada se pokazuje da nema mjesta izricanju pravnoj osobi u stečaju, ni mjere sigurnosti oduzimanja predmeta, ni mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom.

²¹ Istovjetnu odredbu sadrži čl. 131. st. 2. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 130. st. 2. Kaznenog zakona Republike Srpske i čl. 131. st. 2. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

²² Istovjetnu odredbu sadrži u čl. 131. st. 3. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 130. st. 2. Kaznenog zakona Republike Srpske, i čl. 131. st. 3. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

²³ Filipović, Lj., Ikanović, V., op. cit. str. 43.

²⁴ Kazneni zakon BiH, čl. 126. st. 1.

7. Prestanak pravne osobe

Prema odredbi čl. 126. st. Kaznenog zakona BiH, kada je do prestanka pravne osobe došlo prije pravomoćnog okončanja kaznenog postupka, a u kaznenom je postupku utvrđena odgovornost te pravne osobe, kazne i ostale kaznenopravne sankcije izriču se pravnoj osobi koja je pravni sljedbenik pravne osobe kojoj je utvrđena kaznena odgovornost, ako su njena rukovodeća ili nadzorna tijela prije prestanka pravne osobe znali za počinjeno kazneno djelo.

Prema tome, prestanak pravne osobe nije smetanja za vođenje kaznenog postupka protiv nje i njeno proglašavanje odgovornom za kazneno djelo. Na to ukazuje i Zakon o kaznenom postupku BiH u čl. 378. st. 3., kojim je propisano da, kada je pravna osoba prestala postojati prije pravomoćnog okončanja kaznenog postupka, zastupnika joj određuje sud.

Prema pozitivnom zakonodavstvu o gospodarskim i trgovačkim društvima, pravni sljedbenik gospodarskog društva koje je prestalo postojati uslijed statusnih promjena je gospodarsko društvo na koje su izvršenim statusnim promjenama preneseni imovina i obaveze gospodarskog društva koje je prestalo postojati pri tim statusnim promjenama. Podaci o navedenim statusnim promjenama unose se u sudski registar koji tako sadrži i podatke o pravnom sljedbeniku gospodarskog društva koje je prestalo postojati spajanjem, pripajanjem ili podjelom odnosno odvajanjem. Osim činjenica i okolnosti koja čine zakonska obilježja kaznenog djela počinitelja, onih iz kojih proizilazi da je kazneno djelo počinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe i onih koji se odnose na jedan ili više zakonom propisanih nužnih oblika doprinosa rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe koja je prestala postojati počinjenju kaznenog djela počinitelja, potrebno je dokazati i utvrditi koja je pravna osoba sljedbenik pravne osobe koja je prestala postojati kao i da su njena rukovodeća ili nadzorna tijela, prije prestanka pravne osobe, znali za počinjeno kazneno djelo.

Budući da bi tijela pravne osobe mogli opstruirati vođenje kaznenog postupka protiv pravne osobe odnosno izricanje pravnoj osobi kaznenopravnih sankcija ili izvršenje izrečenih sankcija, vršenjem statusnih promjena pravne osobe, odredbom čl. 386. st. 3. Zakona o kaznenom postupku BiH²⁵ propisano je da, kada je protiv pravne osobe pokrenut kazneni postupak sud može, na prijedlog tužitelja po službenoj dužnosti, zabraniti statusne promjene pravne osobe koje bi za posljedicu imale brisanje pravne osobe iz sudskog registra.

Zakonske odredbe o odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo u slučaju njezinog prestanka prije pravomoćnog završetka kaznenog postupka, odnosno o izvršenju kaznenopravnih sankcija ako je do prestanka pravne osobe došlo nakon pravomoćnog završetka kaznenog postupka su nejasne i kontradiktorne što otežava njihovu primjenu.

Tako odredba članka 126. st. 3. Kaznenog zakona BiH²⁶, koja se također odnosi na odgovornost pravne osobe koja je prestala postojati prije pravomoćnog okončanja kaznenog postupka i izricanje kaznenopravnih sankcija i mjera njeno pravnom sljedbeniku, sadrži u pogledu mjere sigurnosti oduzimanja predmeta identično rješenje koje je već propisano u prethodnom stavu, te se propisivanje te kaznenopravne sankcije u

²⁵ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 407. st. 3. Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH, čl. 409. st. 3. Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske i čl. 386. st. 3. Zakona o kaznenom postupku Brčko Distrikta BiH.

²⁶ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 130. st. 3. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 129. st. 3. Kaznenog zakona Republike Srpske i čl. 130. st. 3. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

ovom stavu čini suvišnim. Prema tome, pravnom sljedbeniku pravne osobe koja je prestala postojati prije pravomoćnog završetka kaznenog postupka i čija je odgovornost za kazneno djelo utvrđena, može se izreći mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom ako su njena rukovodeća ili nadzorna tijela, još prije prestanka pravne osobe, znali za počinjeno kazneno djelo. Navedena okolnost se ne pretpostavlja, nego je tužitelj dužan dokazati, te je sud dužan utvrditi.

Odredbom čl. 126. st. 4. Kaznenog zakona BiH²⁷ propisano je da se u slučaju prestanka pravne osobe nakon pravomoćnog završetka kaznenog postupka, izrečena kaznenopravna sankcija izvršava prema pravnoj osobi koja je pravni sljedbenik pravne osobe kojoj je izrečena kaznenopravna sankcija po odredbama st. 2. i 3. tog članka. To ti značilo da se ta sankcija, uključujući mjeru sigurnosti oduzimanja predmeta, izvršava prema pravnom sljedbeniku ukoliko su rukovodeća ili nadzorna tijela pravnog sljedbenika znali za tu sankciju prije prestanka pravne osobe, što podrazumijeva vođenje posebnog postupka zbog utvrđivanja te okolnosti. Međutim, zakon ne propisuje način izvršenja mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom u slučaju prestanka pravne osobe nakon pravomoćnog završetka kaznenog postupka. Prema tome, odredba čl. 126. st. 4. Kaznenog zakona BiH odnosi se samo na izvršenje kaznenopravne sankcije, a mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom nije kaznenopravna sankcija. Sukladno tome, sadržaj presude kojom se pravna osoba proglašava odgovornom za kazneno djelo, a kaznenopravna sankcija izriče njenom sljedbeniku bi, osim činjenica i okolnosti koje bi inače trebala sadržavati presuda kojom se pravna osoba proglašava odgovornom za kazneno djelo, trebala sadržavati i okolnosti iz kojih proizilazi da su rukovodeća ili nadzorna tijela pravnog sljedbenika, prije prestanka pravne osobe, znali za počinjeno kazneno djelo. Također, i izreka presude kojom se kaznenopravna sankcija izriče pravnom sljedbeniku pravne osobe koja je prestala postojati, morala bi sadržavati oznaku pravnog osnova za izricanje kaznenopravne sankcije pravnom sljedbeniku.

8. Zaključak

U suvremenom kaznenom pravu napuštena je teorija fikcije prema kojoj pravne osobe ne mogu odgovarati zbog toga što nisu sposobne ostvariti bitne elemente kaznenog djela - radnju i krivnju. Kriminalitet pravnih osoba često ima negativne posljedice za opću društvenu zajednicu, preuzeo je primat pred pojedinačnim kriminalitetom u trgovačkom i gospodarskom poslovanju, povezao se sa zločinačkim organizacijama, te u posljednje vrijeme sve više ima međunarodno ili transnacionalno obilježje. Potrebno je istaknuti da odgovornost pravnih osoba za kaznena djela propisuju i međunarodni dokumenti, koji se, između ostalog, odnose na organizirani kriminalitet i druge pojavne oblike gospodarskog i trgovačkog kriminaliteta. Aktivnosti se odvijaju na univerzalnom planu, te na regionalnom planu kroz međunarodne pravne dokumente Europske unije ili Vijeća Europe.

Analizom postojećeg zakonodavnog modela kaznene odgovornosti pravnih osoba u BiH, zaključeno je da postoje različita rješenja kaznene odgovornosti. Glavno je pitanje je li kaznena odgovornost pravne osobe izvedena ili autonomna, te je li se radi o subjektivnoj ili objektivnoj odgovornosti pravnih osoba. Sukladno modelu izvedene ili akcesorne odgovornosti, odgovornost pravne osobe za kazneno djelo izvodi se iz pona-

²⁷ Istovjetnu odredbu sadrže čl. 130. st. 4. Kaznenog zakona Federacije BiH, čl. 129. st. 4. Kaznenog zakona Republike Srpske i čl. 130. st. 4. Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH.

šanja, odnosno odgovornosti, fizičke osobe koja je djelovala u ime ili u korist pravne osobe. Ali, Kazneni zakon BiH odgovornost pravnih osoba ne ograničava na kaznena djela koja su u njihovo ime, za njihov račun ili u njihovu korist počinile samo one fizičke osobe koje imaju vodeću poziciju u pravnoj osobi. Međutim, za odgovornost pravne osobe za kaznena djela počinitelja zahtjeva se jedan od zakonom propisanih oblika doprinosa rukovodećih ili nadzornih tijela pravne osobe počinjenju kaznenog djela. Prema modelu autonomne odgovornosti pravna osoba odgovara za vlastita ponašanja. Ponašanje pravne osobe očituje se u nedostacima u organizaciji pravne osobe i propuštanju dužnog nadzora koji bi spriječio počinjenje kaznenog djela. Kada se govori o odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo utemeljenoj na samom prouzrokovanju zabranjene posljedice onda se govori o objektivnoj odgovornosti pravne osobe za kazneno djelo. Prema tome, za odgovornost pravne osobe ne traži se krivnja.

Model subjektivne odgovornosti zahtjeva i krivnju. Ukoliko je riječ o izvedenom modelu pravne osobe krivnja fizičke osobe počinitelja kaznenog djela propisuje se pravnoj osobi. Kod modela autonomne odgovornosti pravne osobe, o krivnji pravne osobe zaključuje se temeljem činjenica je li pravna osoba poduzela potrebne mjere kako bi se spriječilo nezakonito djelovanje njenih članova.

Ivan ZOVKO, PhD., Assistant Professor
Faculty of Law University of Mostar
ivan.zovko@pf.sum.ba

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES

Summary: In modern times, legal entities are increasingly appearing as active perpetrators of various crimes, most often those motivated by financial gain. It is quite clear that legal entities are holders of legal subjectivity that is different from the subjectivity of natural persons and therefore the question of the type and form of criminal liability of legal entities, as well as natural persons operating within legal entities. The paper analyzes the following issues related to the criminal liability of a legal entity: criminal liability and limits of liability of a legal entity for a criminal offense, the concept of responsible person, liability of a legal entity for an attempt, rights of a bankrupt and termination of legal entity.

Key words: criminal responsibility, legal entity, forms of guilt, responsible person, limits of liability, system of sanctions, security measures.